

Błażej Osowski*

 <https://orcid.org/0000-0002-4226-1378>

POLSKIE, REGIONALNE *MORZYĆ* W KONTEKŚCIE HISTORYCZNYM I SŁOWIAŃSKIM¹

POLISH, REGIONAL *MORZYĆ* IN THE HISTORICAL AND SLAVIC CONTEXT

Słowa kluczowe: języki słowiańskie, leksykografia, regionalizm, Wielkopolska

Keywords: Slavic languages, lexicography, regionalism, Greater Poland

Streszczenie

W polszczyźnie ogólnej czasownik *morzyć* ma znaczenia ‘zabijać’, ‘dręczyć’, ponadto występują kolokacje *morzyć głodem*, *sen kogoś morzy*. Tymczasem w Wielkopolsce pojawia się dodatkowe znaczenie – ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’, co odnosi się do warzyw. W artykule poszukuje się odpowiedzi na pytanie o źródło wskazanego wyżej znaczenia wielkopolskiego oraz próbuje się określić jego zasięg geograficzny. W tym celu przeprowadzono ankietę internetową, sięgnięto do słowników historycznych i współczesnych polszczyzny ogólnej oraz danych z języków słowiańskich.

Abstract

In literary Polish, the verb *morzyć* has the meaning ‘to kill’, ‘to torture’, there are also collocations *morzyć głodem* ‘to starve’, *kogoś morzy sen* ‘someone is sleepy’. Meanwhile, in Wielkopolska (Greater Poland) there is an additional meaning – ‘lose hardness, become soft under the influence of salt’, which refers to vegetables. The article seeks to answer the question about the source of the above-mentioned meaning from Greater Poland and to define its geographical range. For this purpose, an online survey was conducted, historical and contemporary dictionaries of general Polish were reviewed, and data from the Slavic languages were consulted.

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Pracownia Dialektologiczna, ul. Fredry 10, 61-701 Poznań, e-mail: blazej.osowski@amu.edu.pl

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023, nr projektu 0060/NPRH7/H11/86/2018, kwota 787 831,00 PLN.

1. WPROWADZENIE

Impulsem do powstania niniejszego tekstu było opracowywanie słownictwa w ramach prac nad słownikiem okolic Pleszewa². Leksyka ta, tematycznie związana z kuchnią, obejmowała między innymi nazwy potraw oraz przepisy ich sporządzania. W takim właśnie kontekście pojawił się czasownik *morzyć*: *można jo^m [= kapustę] posiatkować zmorzyć solo^m ... i jo^m ukisic w becze najlepszy ma smak ... de^mbowej ...* (Pleszew); *kapustę szatkujemy ... posypujemy solo^m gdy jes zmorzona ubijamy ... w becze ...* (Pleszew)³. Przy ustalaniu definicji hasła okazało się, że przejrzone słowniki polszczyzny ogólnej rejestrują przede wszystkim znaczenia ‘zabijać’, ‘dręczyć’ oraz kolokacje *morzyć głodem*, *sen kogoś morzy*. Użytkowników polszczyzny ogólnej może zatem zaskoczyć dodatkowe znaczenie tego czasownika, pojawiające się głównie w Wielkopolsce – ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’, co odnosi się do warzyw, np. poddawanych procesowi kiszenia (kapusta, ogórki).

Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o źródło wskazanego wyżej znaczenia wielkopolskiego oraz określenie jego zasięgu geograficznego. W związku z tym przeprowadzono ankietę internetową, sięgnięto do słowników historycznych i współczesnych polszczyzny ogólnej oraz danych z języków słowiańskich. Wyniki postępowania badawczego zostaną przedstawione w takim właśnie porządku.

2. ZASIĘG GEOGRAFICZNY

Występowanie znaczenia ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’ w wymiarze geograficznym zostało ustalone na podstawie ankiety internetowej⁴. Składała się ona z 28 pytań o formy gwarowe i regionalne. Jedno z pytań brzmiało: „Czy jest znany wyraz MORZYĆ w znaczeniu ‘dodawać soli, by np. kapusta stała się miękka’?”. Można było zaznaczyć odpowiedzi „NIE”, „TAK” lub/i wpisać własną.

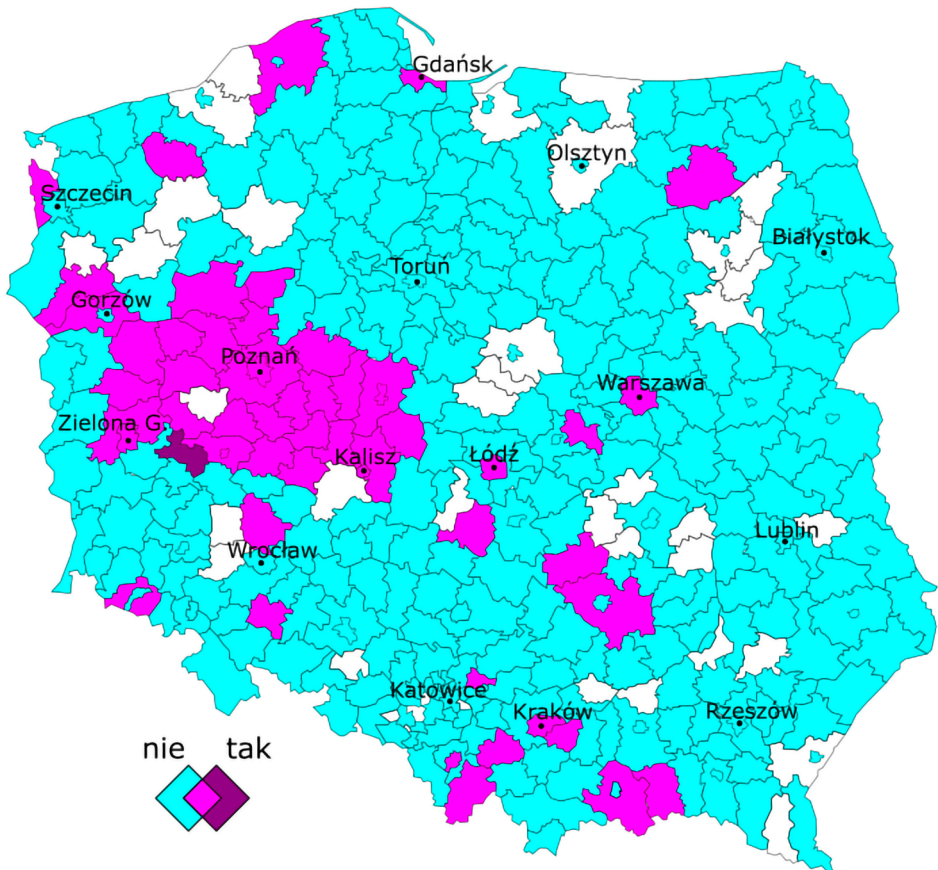
² Prace prowadzono w latach 2018–2019. Ich rezultatem jest opublikowanie części materiałów w Osowski, 2019. Niżej cytowane materiały jeszcze nie zostały wydane.

³ Rozpoczęte w 2018 roku badania terenowe na potrzeby przygotowywanego słownika okolic Konina potwierdziły znajomość tego czasownika w Rzgowie ([Jak się przygotowuje ślepe ryby?] *pokrojono^m cebulke należy zmorzyć solo^m można jo^m tez sparzyć dodać octu do smaku i zalać śmietano^m...*) czy Golinie (*nie sól salaty bo sie zmorzy...*). Te prace projektowe są nadal prowadzone, więc być może uzyskane zostaną potwierdzenia i cytaty z kolejnych miejscowości.

⁴ Zdaję sobie sprawę z ograniczeń ankiety jako metody badania leksyki, niemniej, jak pisze Renata Kucharzyk [2012, s. 75], przy odpowiednim zaplanowaniu i uwzględnieniu wielu parametrów socjologicznych może ona przynieść dużo ciekawych informacji.

Między listopadem 2019 a lipcem 2020 roku w ankiecie wzięło udział 2550 osób. Na analizowane tu pytanie nie odpowiedziało 20 osób. Wśród pozostałych ankiet odpowiedzi negatywne (2316) zdecydowanie przeważały nad pozytywnymi (214).

Znajomość słowa *morzyć* w interesującym nas tu znaczeniu potwierdzali przede wszystkim ankietowani z Wielkopolski oraz ziemi lubuskiej. Szczegółowe dane przedstawia mapa 1. Z pozostałych powiatów pochodzą pojedyncze potwierdzenia, co może wiązać się z działaniem czynników indywidualnych, np. migracją ankietowanych. Warto zaznaczyć, że występowanie znaczenia ‘(o niektórych warzywach) tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’ zostało w wielu powiatach potwierdzone licznymi odpowiedziami, nie zaś pojedynczymi ankietami (por. tabela 1, w której wymieniono powiaty z co najmniej dwoma potwierdzeniami w ankietach).

MAPA 1. Występowanie *morzyć* w znaczeniu ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’

Źródło: opracowanie własne.

TABELA 1. Odpowiedzi na pytanie „Czy jest znany wyraz MORZYĆ w znaczeniu ‘dodawać soli, by np. kapusta stała się miękka?’”

Lokalizacja (województwo, powiat)	Nie	Tak	Tak (w proc.)
Wielkopolskie, powiat międzychodzki	19	38	67
Wielkopolskie, miasto Poznań	79	37	32
Wielkopolskie, powiat poznański	19	17	47
Wielkopolskie, powiat czarnkowsko-trzcianecki	9	9	50
Wielkopolskie, powiat koniński	24	9	27
Wielkopolskie, powiat szamotulski	3	7	70
Wielkopolskie, powiat wrzesiński	1	6	86
Wielkopolskie, powiat kaliski	3	6	67
Wielkopolskie, powiat gnieźnieński	11	6	35
Wielkopolskie, powiat kościański	3	5	63
Wielkopolskie, powiat jarociński	3	5	63
Wielkopolskie, powiat gostyński	3	4	57
Wielkopolskie, powiat nowotomyski	3	4	57
Wielkopolskie, powiat krotoszyński	5	4	44
Wielkopolskie, miasto Konin	30	4	12
Wielkopolskie, powiat wolsztyński	3	3	50
Wielkopolskie, powiat chodzieski	6	3	33
Mazowieckie, miasto Warszawa	282	3	1
Wielkopolskie, powiat pleszewski	1	2	67
Małopolskie, powiat wielicki	2	2	50
Wielkopolskie, miasto Leszno	3	2	40
Wielkopolskie, miasto Kalisz	5	2	29
Wielkopolskie, powiat leszczyński	5	2	29
Lubuskie, powiat zielonogórski	5	2	29
Małopolskie, miasto Kraków	71	2	3

Źródło: opracowanie własne.

Sięgając po dane socjologiczne, które podawali ankietowani, i odnosząc je do analizy całej ankiety (28 pytań), stwierdzić można, że znaczenie *morzyć* ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’ podawane było przede wszystkim przez mieszkańców wsi oraz małych miast do 20 tys. obywateli. Przemawiałoby to za gwarowym charakterem znaczenia. Z drugiej jednak strony jest ono też znane, choć w mniejszym stopniu, wśród mieszkańców miast średnich (20 tys. – 100 tys.) i dużych (powyżej 100 tys.). Mimo że leksemu nie odnotowuje *Słownik gwary miejskiej Poznania* [Gruchmanowa, Walczak, 1997], to liczne odpowiedzi ankiety potwierdzające jego znajomość z Poznania pozwalają określić znaczenie *morzyć* ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’ jako nie tylko gwarowe, lecz także regionalne⁵.

⁵ Nie dziwi to wobec stwierdzonego dialektalnego podłoża znacznej części leksyki gwary miejskiej Poznania [por. Piotrowicz, 2007; 2008].

Niemniej znaczenie to jest recesywne. Za takim stwierdzeniem przemawiają dane odnoszące się do wieku respondentów. Najstarsi ankietowani (urodzeni w latach 1940–1949 i 1950–1959) stanowili odpowiednio 0,7% i 3,4% wszystkich uczestników badania. Tymczasem reprezentanci tych grup wśród osób potwierdzających omawiane znaczenie stanowią 3% i 5%, widać zatem niewielki wzrost udziału procentowego. Dane dla urodzonych w kolejnych dekadach nie mają stałego trendu (raz widać nieznaczny wzrost, innym razem niewielki spadek), dopiero udział grupy urodzonych w latach 1990–1999 jest mniejszy o 12%, porównując odpowiedzi na pytanie o *morzyć* i wszystkie pytania ankiety⁶. Potwierdza się zatem spostrzeżenie Haliny Pelcowej [2019, s. 41], że choć „[...] mieszkańcy wsi, zarówno najstarsi, jak i najmłodszego pokolenia, czują się związani ze swoim dziedzictwem kulinarnym”, to jednak osoby młodsze nie mają wystarczającej wiedzy na temat lokalnych i regionalnych potraw. Brak ten przejawia się nieznaną gwarowej i regionalnej leksyki.

3. *MORZYĆ* W SŁOWNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO

Poszukując odpowiedzi na pytanie o źródło regionalnego znaczenia *morzyć*, przeprowadzono ekskercję słowników historycznych oraz współczesnych polszczyzny ogólnej. Wyniki przedstawiono poniżej:

- Sstp – 1. ‘pozbawiać kogoś życia, uśmiercać, zabijać’, przen. ‘unicestwiać, niszczyć’, 2. *morzyć się* ‘umierać’, 3. ‘umartwiać, męczyć’, 4. (o śnie) ‘ogarniać, opanowywać’.
- SPXVI – 1. ‘zabijać, truć, niszczyć’, 2. ‘dręczyć, gnębić, nękać, męczyć’, 3. ‘głodzić’, 4. ‘ogarniać, opanowywać (o śnie)’.
- STroca – 1. ‘morzyć kogo głodem, niespaniem’, 2. ‘w mocnym to trzeba morzyć ługu’, 3. ‘umorzyć żywe śrepro’, 4. ‘morzyć przyrodzone żądze; umarzał chciwość’.
- SL – ‘umierać’, ‘robić, że kto mrze, czyli umiera, mordować kogo na śmierć’, fig. ‘umarza, zatapia, zbywa’, ‘głodzić kogo na śmierć’, ‘umęczać, dokuczać’, (snem zmorzony), Żywe srebro *morzyć* = martwić.
- SWil – ‘zadawać komu śmierć, mordować powolnie na śmierć’, 2. fig. ‘pozbywać się, tracić’, 3. ‘męczyć, dręczyć’, 4. ‘napastować, utrudzać’.
- SW – 1. ‘zadawać komu śmierć, mordować powolnie na śmierć, zabijać’, 2. przen. ‘pozbywać ś. czego, topić, zagłuszać, tłumić co, zapominać o czym’, 3. M. głodem = ‘głodzić; dręczyć, trapić, nękać, męczyć’, 4. † M. żądze = ‘ukrócać,

⁶ Odnosząc się do danych socjologicznych, stwierdzić można, że znaczenie regionalne znane jest częściej wśród kobiet niż mężczyzn.

- przewycięzać, hamować, tłumić’, 5. ‘nużyć, obezwładniać, brać, opanowywać, zwyciężać’, 6. [M.] ‘dusić, trapić’, 7. *X M. żywe srebro* = ‘robić je stałym’, 8. † M. ‘macerować w ługu, ługować’.
- SJPD – przestarz. (dziś żywe tylko w niektórych związkach frazeologicznych) ‘zadawać komu śmierć; męczyć, dręczyć kogo powolnie’; fraz. *morzyć kogo głodem* ‘dawać komu za mało jeść, nie dawać jeść; głodzić’; *Sen, senność morzy kogo* ‘komuś chce się spać’.
  - PSWP – 1. przestarzały, żywy w połączeniach ‘zadawać komuś śmierć; dręczyć kogoś długotrwale’. Połączenia: *Morzyć kogoś głodem [...] Sen, senność kogoś morzy*, 2. łowiecki ‘o ptakach drapieżnych: zabijać zdobycz’.
  - WSJP – ‘pozbawiać świadomości lub energii’.

Jak widać z powyższego przeglądu, sam czasownik znany jest polszczyźnie od najdawniejszych czasów. Od okresu staropolskiego po współczesność rejestrowaną przez PSWP widać ciągłość kilku znaczeń: ‘zabijać’, ‘męczyć, dręczyć’, ‘o śnie: opanowywać’, natomiast od SPXVI pojawia się ‘głodzić’. Co ciekawe, z tą wyrazistą tradycją leksykograficzną zrywa WSJP, gdzie znajdujemy dość ogólną definicję ‘pozbawiać świadomości lub energii’. Żadne z tych znaczeń nie daje się w łatwy sposób połączyć z interesującym nas tu znaczeniem wielkopolskim. Pozostałe znaczenia *morzyć* mają bardziej okazjonalny charakter, tj. odnotowują je tylko niektóre spośród wykorzystywanych słowników i rzadko powtarzają się w więcej niż jednym źródle. Wyjątkiem są tu ‘o rてci: krzepnąć’ oraz ‘poddawać działaniu ługu’ po raz pierwszy odnotowane w słowniku Michała Abrahama Troca, a po raz ostatni w słowniku tzw. warszawskim. Jednakże w tym ostatnim słowniku jako źródło podano dzieło Troca oraz oznaczono za pomocą †, czyli wskazano, że to słowo staropolskie. W tabeli 2 zestawiono odpowiedniki niemieckie, francuskie i polskie znaczeń hasła *morzę* w STroca.

TABELA 2. Zestawienie definicji różnojęzycznych w STroca

Język niemiecki	Język francuski	Język polski
1) plagen, quälen, abmatten	1) tourmenter, peiner, faire souffrir, fatiguer, assassiner	1) morzyć kogo głodem, niespaniem; zmorzone trudami ożywić serca; sen mię zmorzył
2) beizen	2) macérer, faire attendrier dans une trempé	2) w mocnym to trzeba morzyć ługu
3) tödten, das Quecksilber	3) macérer, fixer du vif argent	3) umorzyć żywe śrepro
4) kreuzigen, bändigen seine Begierden	4) macérer, mortifier, donner ses passions	4) morzyć przyrodzone żądze; umarzał chciwości

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2 ujawnia dwa ciekawe fakty. Po pierwsze, występowanie znaczeń ‘zabijać’ i ‘o rてci: krzepnąć’ w jednym czasowniku nie było tylko cechą polszczyzny, lecz zostało poświadczane także dla języka niemieckiego: *tödten*, *das Quecksilber* = dosłownie ‘zabijać rてć’. Rejestruje tę polisemię także słownik braci Grimm [DWB]. Po drugie, frazę *w mocnym to trzeba morzyć ługu* można odnieść do kontekstu kulinarnego, na co wskazują odpowiedniki niemiecki (*beizen*) i francuski (*macérer*) oraz co uwydatnia definicja z SW ‘macerować w ługu, ługować’. Synonimem *morzyć* w tym znaczeniu byłoby więc polskie *macerować*, *marynować*. Pojawiający się w definicjach *ług* wykorzystywany jest w kuchni między innymi do peklowania, ale też do produkcji niemieckich *Laugenbrötchen* = dosłownie ‘ługowe bułki’ [Ług; Kuchnia]. Jego składnikiem jest sól, co przywodzi na myśl wielkopolskie *morzyć* ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’. Czy zatem analizowane tu regionalne znaczenie *morzyć* prowadzi do Niemiec? Sprawdźmy, jak sytuacja wygląda w innych językach słowiańskich.

4. ODPOWIEDNIKI *MORZYĆ* W INNYCH JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH

Obecność odpowiedników *morzyć* w innych językach słowiańskich nie dziwi, gdyż jest to wyraz o rodowodzie prasłowiańskim – od **moriti*, **mořo* ‘powodować, że ktoś, coś umiera, zadawać śmierć, uśmiercać, zabijać’ (> ‘dręczyć, męczyć’), czasownik kauzatywny od psł. **mertī*, **mьrō* ‘tracić życie, umierać’ [Boryś, 2008]. Dane z języków słowiańskich zostaną przedstawione z uwzględnieniem podziału na grupy: zachodnią, wschodnią i południową.

Słowniki języka czeskiego rejestrują dla *mořiti* zarówno znaczenia znane polszczyźnie, jak i nowe, w tym specjalistyczne. W SSSJČ znajdujemy dwa hasła – w pierwszym: *hubit*; *trápit*, *týrat*, *trýznit*, *mučit*, *soužit*, *sužovat* ‘niszczyć, męczyć, dręczyć’, *trápit neodbytným požadováním něčeho*; *žadonit* ‘męczyć natrętnym proszeniem o coś; błagać’, w drugim: *zpracovávat*, *upravovat pomoci mořidla* ‘obrabiać przy pomocy zaprawy/bejcy’. W użyciu drugim znajdujemy m.in. m. tkaniny *namáčet do roztoků soli, kt. pak utvoří s barvivem nesmytelnou vrstvou* ‘moczyć w roztworze soli, który następnie tworzy z barwnikiem niezmywalną warstwę’, m. holiny *změkčovat čínidly obsahujícími enzymatické látky* ‘zmiękczać skóry odczynnikami zawierającymi substancje enzymatyczne’, m. maso, zvěřinu *nakládat* ‘marynować mięso, dziczyznę’. Podobny zestaw znaczeń podaje PSJČ, gdzie jednak uszczegółowiono, że *mořiti* to marynować mięso lub twarde warzywa. W kontekście analizowanego znaczenia ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’ interesujące wydają się czeskie znaczenia specjalistyczne, w których zauważyć można wspólne z wielkopolskim semy: farbiarskie (roztwór soli), garbarskie (właściwości zmiękczejące) oraz kulinarne (marynowanie warzywa).

Trzeba jednak zaznaczyć, że marynowanie warzyw jest kategorią obszerną, nieograniczającą się tylko do wykorzystywania soli jako konserwantu. Niemniej w internecie odnaleźć można cytaty, w których to właśnie soli użyto do marynowania, co przypomina znaczenie wielkopolskiego *morzyć* – por.:

- *Existuje ďalší nádherný spôsob, jak mořit zelí a řepu* [Gardener Monarch],
- *Skladování zelí v zimě je možné čerstvé a v různých formách moření, kvašení* [Agrolib],
- *Je ale plast vhodný pro moření zelí, protože při jeho kvašení se uvolňuje kyselina, která při kontaktu může reagovat s materiálem?* [Brendoptom].

Słownik współczesnego języka słowackiego [SSSJ] tworzy dla *morit'* dwa hasła – ogólne *pôsobovať niekomu telesné al. duševné utrpenie* 'sprawiać komuś fizyczne lub psychiczne cierpienia' oraz specjalistyczne z kilkoma podznaczeniami: *konzervovať, farebne upravovať drevo, kožu špeciálnym, obyč. tekutým prostriedkom, moridlom* 'konserwować, opracowywać kolorystycznie drewno, skórę specjalnymi, zwłaszcza płynnymi środkami, zaprawą', *čistiť povrch kovov od oxidov a iných zlúčenín pomocou chemických al. elektrochemických prostriedkov* 'czyścić powierzchnię metali za pomocą środków chemicznych lub elektrochemicznych', *pomocou chemického prostriedku, moridla, chrániť osivo a kľúčiace rastliny proti hubovým, bakteriálnym chorobám a škodcom* 'chronić ziarno i rośliny kłaczaste za pomocą środków chemicznych, zaprawy przed chorobami grzybicznymi, bakteryjnymi i szkodnikami'.

Choć wykorzystywane dla języka słowackiego źródło nie potwierdziło interesującego nas znaczenia ani znaczenia ogólniejszego 'marynować', to jednak dla drugiego z nich znaleziono przykład w materiale internetowym: *Ako morit' v sol'anke – inštrukcie krok za krokom* [Farm].

W języku dolnołużyckim *móriš* (też: *moriš, morziš, mórziš*) ma znaczenie 'zabijać' i 'niszczyć' [Dolnoserbski], natomiast w języku górnołużyckim znane jest *moríć* jako *töten, morden, umbringen*, czyli 'zabijać, mordować, męczyć' [SERDIS].

Przegląd języków wschodniosłowiańskich rozpoczniemy od ukraińskiego. *Морити* w SUM ma cztery znaczenia: 1. *Те саме, що трыїти* 'truć', 2. *Доводити до виснаження, знемоги; виснажувати, мучити* 'doprowadzać do wyczerpania; męczyć' 3. *Дуже стомлювати чимось; знесилювати* 'pozbawiać sił', 4. *Тримати деревину у воді, у спеціальному розчині, надаючи їй темного забарвлення та міцності, або фарбувати її морилкою* 'trzymać drewno w wodzie, w specjalnym roztworze nadającym ciemny kolor i wytrzymałość, barwić bejcą'. Te same znaczenia powtarza WTS.

Dla białoruskiego *марыць* odnotowano w wykorzystanych słownikach znaczenia podobne do ukraińskiego odpowiednika: 1. *Труціць, атручваць* 'truć', 2. *Даводзіць да поўнага знясіленая; мардаваць, мучыць* 'prowadzić do całkowitego wyczerpania; mordować, męczyć', 3. *Даводзіць да знямогі* 'prowadzić do wyczerpania',

4. *Трымаць драўніну ў вадзе, у спецыяльным раствору для надання ёй цёмнага колеру і моцнасці* ‘trzymać w wodzie, w specjalnym roztworze dla nadania ciemnego koloru i wytrzymałości’ [SBLM; Skarnik].

Niektóre z powyższych znaczeń odnajdujemy dla *морить* w języku rosyjskim, pojawiają się ponadto nowe: 1. *Лишатъ жизни при помощи отравы; травить* ‘truć, odbierać życie za pomocą trucizny’, 2. *Доводить до истощения, измождения; изнурають; Обессиливать, приводит в изнеможение* ‘osłabiać, odbierać siły’, 3. *Сильно смешить* ‘rozśmieszać’, 4. *Выдерживать в печи или в каком-л. растворе, чтобы притупить едкость, остроту и т.п.* ‘trzymać w piecu lub w jakimś roztworze, aby przytępić cierpkość, ostrość itd.’, 5. *Выдерживать древесину в воде, в специальном растворе, чтобы придать тёмный цвет и крепость* ‘trzymać drewno w wodzie, w specjalnym roztworze, by nadać ciemny kolor i wytrzymałość’ [SRJ].

Do interesującego nas znaczenia ‘tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’ nawiązuje w pewnym stopniu obecne we wszystkich językach wschodniosłowiańskich znaczenie ‘moczyć w wodzie, w specjalnym roztworze dla zapewnienia trwałości’. Jest to jednak jedynie znaczenie bliskie, lecz nietożsame.

Przegląd języków południowosłowiańskich rozpoczniemy od bułgarskiego. Mamy tu trzy znaczenia *моря*, *морѝи*: 1. *лишавам от живот; умъртвавам, убивам* ‘pozbawiać życia; zabijać’, 2. *измъчвам* ‘dręczyć’, 3. *лишавам от сили; уморявам* ‘pozbawiać sił, męczyć’ [RSB]. W RBJ rozdzielono te znaczenia na dwa hasła. Pierwsze informuje o zadawaniu śmierci, w drugim wyróżniono dwa podznaczenia: 1. *Правя някой да загуби физическите си сили, изморявам, уморявам* ‘sprawiać, że ktoś traci siły fizyczne, męczyć kogoś’, 2. *Причинявам страдание, мъка на някого; мъча, измъчавам, гнетя* ‘zadawać komuś cierpienie, męczyć, dręczyć, uciskać’.

Macedońskie *мори*, *морат* powtarza *мачи*, *притиска*, *тишти* ‘dręczyć, uciskać’, oraz dodaje *постоши*, *сотипа* (за болест, особено чума) ‘niszczyć (o chorobie, zwłaszcza o zarazie)’ [DRMJ]. Drugie znaczenie, odnoszące się do choroby, występuje też w języku serbskim. Chorwackie *mòriti* ma dwa znaczenia, wyniesione jeszcze z okresu prasłowiańskiego: *ubijati, zatirati* ‘zabijać, gnębić’, *mućiti* ‘męczyć’ [Anić, 2003].

Z kolei dla serbskiego *mòritu* zarejestrowano: 1. a) *чинити да неко умре, насилно лишавати живота, убияти, усмрћивати* ‘przyczynić się do czyjejś śmierci, siłą odebrać komuś życie, zabić’, b) *изазивати смрт већег броја људи, харати, пустошити* (о тежој болести, пошасту) ‘powodować śmierć dużej liczby ludzi (o ciężkiej chorobie, zarazie)’, 2. a) *изазивати физички или душевни замор, замарати, исцрпљивати, изнуравати* ‘powodować fizyczne lub psychiczne zmęczenie, wyczerpanie’, b) *лишавајући хране, пића, мучити, кињити, изнуравати* (глаголу, жећу) ‘pozbawiać jedzenia, picia, męczyć (głodem,

pragnieniem)', c) *тући, бити* 'bić', 3. a) *чинити да неко трпи, пати, осећа бол; мучити, кињити некога (о болести, глади и сл.)* 'sprawiać komuś cierpienie, ból; męczyć kogoś (o chorobie, głodzie itp.)', b) *снажно спадаати, обузимати некога, притискати, мучити* 'walczyć, przytłaczać, męczyć', c) *чинити неспокојним, притискати, прогонити, прогањати* 'czynić niespokojnym, gnębić, prześladować' [Rechnik].

Na tym tle ciekawie prezentują się dane z języka słoweńskiego (*moríti*), ponieważ poza znaczeniami występującymi w innych językach południowosłowiańskich pojawiają się nowe – 1. *povzročati smrt a) ljudi, b) živali* 'powodować śmierć ludzi lub zwierząt', *uničevati, škodovati čemu* 'niszczyć, szkodzić', 2. *s svojim govorjenjem, zahtevami povzročati občutek neugodja, nejevolje* 'swoimi słowami wywoływać dyskomfort, urazę', 3. *povzročati občutek neugodja, nejevolje sploh* 'powodować uczucie dyskomfortu', 4. *gasiti* 'gasić' [SSKJ].

Jak widać, żadne ze znaczeń występujących w językach południowosłowiańskich nie nawiązuje do znaczenia wielkopolskiego.

5. PODSUMOWANIE

Analogie występują między wielkopolskim 'tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli' a językami północnosłowiańskimi (bez łużyckich). Białoruskie, rosyjskie, ukraińskie oraz słowackie 'trzymać drewno w wodzie, w specjalnym roztworze nadającym ciemny kolor i wytrzymałość' ma z interesującym nas tu znaczeniem wspólny element 'konserwować poprzez moczenie w specjalnym roztworze'. Najwięcej zbieżności występuje jednak między wielkopolskim regionalizmem a językiem czeskim – *morzyć* i *mořit* łączą elementy 'moczyć w roztworze soli', 'zmiękczać', 'marynować'. Co ciekawe, nie odnotowano tych wspólnych wielkopolsko-słowiańskich znaczeń w wykorzystywanych słownikach języka polskiego. Polski materiał historyczny poświadcza przed XVIII wiekiem (słownik M. A. Troca) znaczenie 'poddawać działaniu ługu', które ze względu na obecność innojęzycznych odpowiedników (*beizen, macérer*) można kojarzyć ze znaczeniem kulinarnym. Na kuchenny kontekst rozumienia rzeczownika *lug* wskazuje także rodzaj niemieckiego pieczywa – *Laugenbrötchen*. Biorąc pod uwagę powyższe wnioski, regionalne *morzyć* '(o niektórych warzywach) tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli' należy uznać za paralelę wielkopolsko-czeską i/lub za archaizm.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

fig. – figuratywnie
 fraz. – frazeologizm
 przen. – przenośnie
 przestarz. – przestarzałe
 psł. – prasłowiański

Inne

Agrolib – *Jaké druhy zelí jsou nevhodnější pro kvašení Zelí*, 2019, <https://cs.agrolib.rs/jake-druhy-zeli-jsou-nejvhodnejsi-pro-kvasenizeli-1866> (dostęp: 20.03.2021).
 Brendoptom – *Je možné kvasit zelí v plastovém sudu?*, <https://brendoptom.ru/cs/is-it-possible-to-sour-cabbage-in-a-plastic-barrel.html> (dostęp: 20.03.2021).
 Farm – *Ako urobiť marinované instantné kapusta v jar – lahodné recepty testované časom*, <https://farmforage.com/10327-how-to-make-marinated-instant-cabbage-in-a-jar-delic.html> (dostęp: 20.03.2021).
 Gardener Monarch – *Nejlepší recepty na zelí a slané zelí: od jednoduchých až po složité*, <https://cs.monarkinsulation.com/4920-the-best-recipes-for-sauerkraut-and-salted-cabbage-from-simple-to-complex> (dostęp: 20.03.2021).
 Kuchnia – *Laugenbrötchen czyli bułki o smaku słonych paluszków*, 2008, <http://www.kuchnianadatlantykiem.com/2008/06/laugenbrtchen-czyli-buki-o-smaku-sonych.html> (dostęp: 28.03.2021).
 Ług – *Ług (chemia)*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81ug_\(chemia\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81ug_(chemia)) (dostęp: 28.03.2021).

Słowniki

Dolnoserbški – *Dolnoserbško-nimske słowniki*, <https://dolnoserbški.de/ndw/> (dostęp: 20.03.2021).
 DRMJ – *Дигитален речник на македонскиот јазик/Digitalen rechnik na makedonskiot jazik*, <http://drmj.eu/> (dostęp: 21.03.2021).
 DWB – *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*, <https://www.dwds.de/wb/dwb/t%C3%B6dten> (dostęp: 28.03.2021).
 PSJČ – HUJER Oldřich, SMETÁNKA Emil, WEINGART Miloš, HAVRÁNEK Bohuslav, ŠMILAUER Vladimír, ZÍSKAL Alois, red., 1935–1957, *Příruční slovník jazyka českého*, Státní nakladatelství, Školní nakladatelství, Státní nakladatelství učebnic, SPN, Praha, <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> (dostęp: 20.03.2021).

- PSWP – ZGÓŁKOWA Halina, red., 1999, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 22: *top – narożny*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań.
- RBJ – КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса, ЧОРОЛЕЕВА Мария, ред., 1998, *Речник на българския език*, т. 9: *М*, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, ЕТ „ЕМАС”, София/КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Vesa, СНОРОЛЕЕВА Mariya, *Rechnik na balgarskiya ezik*, t. 9: *M*, Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov”, ЕТ EMAS, Sofiya.
- Rechnik – ПЕШИКАН Митар, ред., 1988, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, т. 13: *Моуре – наклапуша*, Институт за српскохрватски језик, Београд/РЕШНИКАН Митар red., 1988, *Rechnik srpskohrvatskog knjizhev-nog i narodnog jezika*, t. 13: *Moire – naklapusha*, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd.
- RSB – РОМАНСКИ Стоян, ред., 1957, *Речник на съвременния български книжовен език*, т. 2: *Л – П*, Издание на българската академия на науките, София/ROMANSKI Stoyan, red., 1957, *Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik*, t. 2: *L – P*, Izdaniye na balgarskata akademiya na naukite, Sofiya.
- SBLM – КАПЫЛОЎ Ігар Л., ред., 2016, *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў*, Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, Мінск/КАРҮЛОВА Ігар L., red., 2016, *Tlumachal'ny slownik byelaruskay litaraturnay movy: bol'sh za 65 000 slow*, Byelaruskaya Entsyklopedyya imya Pyetrusya Browki, Minsk.
- SERDIS – *SERDIS – Serbske digitalne slovniki*, <http://www.serbski-institut.de:8180/dict/index.html> (dostęp: 20.03.2021).
- SJPD – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, <http://www.sjpd.pwn.pl/> (dostęp: 18.03.2021).
- Skarnik – *Русско-белорусский словарь/Russko-byelorusskiy slovar'*, <https://www.skarnik.by/> (dostęp: 20.03.2021).
- SL – LINDE Samuel Bogumił, 1809, *Słownik języka polskiego*, t. 2: *M–O*, Drukarnia XX Pijarów, Warszawa.
- SPXVI – МАҮЕНОВА Maria Renata, РЕПЉОВСКИ Franciszek, red., 1984, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 15: *Mor – Nałysion*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- SRJ – КУЗНЕЦОВ Сергей А., ред., 1998, *Большой толковый словарь русского языка*, Норинт, Санкт-Петербург, публикуется в авторской редакции 2014 года/КУЗНУЕТСОВ Syergyey A., red., 1998, *Bol'shoy tolkovyy slovar' russkogo yazyka*, Norint, Sankt-Pyetyerburg, publikuyetsya v avtorskoj ryedaktsii 2014 go, <http://gramota.ru/> (dostęp: 20.03.2021).

- SSJČ – HAVRÁNEK Bohuslav i in., red., 1960–1971, *Slovník spisovného jazyka českého*, Nakladatelství ČSAV, Praha, <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (dostęp: 20.03.2021).
- SSKJ – BAJEC Anton i in., red., 1975, *Slovar slovenskega knjižnega*, t. 2: *I – Na*, Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti – Inštitut za Slovenski Jezik, Ljubljana.
- SSSJ – JAROŠOVÁ Alexandra, red., 2015, *Slovník súčasného slovenského jazyka*, Veda, vydavateľstvo SAV Bratislava, <https://slovník.juls.savba.sk/> (dostęp: 20.03.2021).
- Sstp – URBAŃCZYK Stanisław, red., 1963–1965, *Słownik staropolski*, t. 4: *L – M*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- STroca – TROC Michał Abraham, 1779, *Nowy dykcjonarz to iest mownik polsko-niemiecko-francuski...*, przez S. Nałęcza Moszczeńskiego, t. 3, nakładem Jana Fryderyka Gledycza, Lipsk.
- SUM – *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) / Slovník ukrajins'koyi movy. Akademichnyy tлумachnyy slovník (1970–1980)*, <http://sum.in.ua/> (dostęp: 20.03.2021).
- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam Antoni, NIEDŹWIEDZKI Władysław, red., 1902, *Słownik języka polskiego*, t. 2: *H – M*, w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, Warszawa.
- SWil – ZDANOWICZ A. i in., 1861, *Słownik języka polskiego*, wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda, Wilno, <https://eswil.ijp.pan.pl/> (dostęp: 18.03.2021).
- WSJP – ŹMIGRODZKI Piotr, red., *Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl/index.php?pwh=0> (dostęp: 18.03.2021).
- WTS – БУСЕЛ Вячеслав Т., ред., 2005, *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, Перун, Київ – Ірпінь / BUSEL Vyacheslav T., red., 2005, *Velykyy tлумachnyy slovník suchasnoy ukrajins'koyi movy*, Perun, Kyuyiv – Irpin', <http://irbis-nbu.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> (dostęp: 20.03.2021).

BIBLIOGRAFIA

- ANIĆ Vladimir, 2003, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, priredila L. Jojić, Novi Liber, Zagreb.
- BORYŚ Wiesław, 2018, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- GRUCHMANOWA Monika, WALCZAK Bogdan, red., 1997, *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań.

- KUCHARZYK Renata, 2012, *O potrzebie socjolingwistycznego badania zmian w słownictwie gwarowym*, w: H. Kurek, red., *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym*, Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 67–76.
- OSOWSKI Błażej, red., 2019, *W kuchni u pleszewian. Słownika języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- PELCOWA Halina, 2019, *Ludowe nazewnictwo kulinarne w interpretacji pokoleniowej (na wybranych przykładach z Lubelszczyzny)*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 33–43.
- PIOTROWICZ Anna, 2007, *Dialektalne podłoże gwary miejskiej Poznania. Zagadnienia leksykalne*, w: J. Sierociuk, red., *Gwary dziś 4. Konteksty dialektologii*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 85–92.
- PIOTROWICZ Anna, 2008, *Jeszcze o dialektalnym podłożu gwary miejskiej Poznania*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 8, s. 69–78.